

УДК: 343.61

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.10>**ПЕРСПЕКТИВИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ПОДАЛЬШОЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ****Луценко А.П.,***здобувачка вищої освіти**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Хайрулліна Д.І.,***здобувачка вищої освіти**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого***Луценко А.П., Хайрулліна Д.І. Перспективи декриміналізації та подальшої легалізації евтаназії в Україні**

Дана стаття присвячена дослідженню питання правового регулювання інституту евтаназії в зарубіжній практиці та у вітчизняному законодавстві зокрема. Нами було проведено ґрунтовний аналіз наявних аргументів за і проти легалізації процедури асистованого суїциду, які склалися в науковій доктрині. З огляду на важливе значення права на життя в системі основоположних особистих прав людини, неприпустимим є позбавлення будь-кого життя, оскільки це може створити прецедент, який потягне за собою зловживання особами зі злочинним наміром наявністю можливості замаскувати умисне вбивство під добровільною згодою на прискорення біологічної смерті. Саме тому сьогодні в Україні позбавлення людини життя на її прохання є злочином, а саме умисним вбивством, а тому евтаназія на державному рівні нині криміналізована. Однак, проаналізувавши думки науковців, які займаються вивченням динаміки розвитку прав людини, а також звернувши увагу на практику країн, що вже встигли легалізувати евтаназію на державному рівні, ми дійшли висновку, що асистований суїцид сьогодні — це вагомий механізм, який здатен гарантувати право людини на гідне існування на етапі завершення її життя. Ціла низка зарубіжних країн своїм прикладом демонструє, що легалізація евтаназії є важливим кроком на шляху побудови більш гуманного та людського суспільства, де є місце милосердю щодо невиліковно хворих людей, які бажають безболісно закінчити своє життя.

Актуальна позиція Конституційного Суду України щодо тлумачення права на життя не допускає його розширеного розуміння, а тому існує потреба у внесенні змін до Основного Закону (наприклад, визнання права на смерть) або зміні позиції Суду. Аби право на розпорядження власним життям було належним чином гарантоване і в Україні, нами було розроблено на основі проведених досліджень та запропоновано алгоритм дій, що може бути застосований при впровадженні інституту асистованого суїциду в Україні. Так, ми наголошуємо увагу на необхідності внесення змін до Конституції України або зміні позиції Конституційного Суду з приводу тлумачення права на життя та розробка належної нормативно-правової бази, яка має враховувати медичний бік даного питання.

Ключові слова: евтаназія, асистований суїцид, право на життя, декриміналізація, легалізація.

Lutsenko A.P., Khairullina D.I. Prospects of decriminalization and legalization of euthanasia in Ukraine

This article is devoted to the study of the legal regulation of the institution of euthanasia in foreign practice and in Ukrainian law. We conducted a thorough analysis of the existing arguments for and against the legalization of the assisted suicide procedure, which have developed in scientific doctrine. Given the importance of the right to life in the fundamental human rights system, deprivation of any life is unacceptable, as it could set a precedent that would lead to the abuse of criminal intent by the possibility of masking premeditated murder with voluntary consent to accelerate biological death. That is why today in Ukraine deprivation of life at the request of a person is a crime, namely premeditated murder, and therefore euthanasia at the state level is now criminalized. However, after analyzing the views of scholars studying the dynamics of human rights, as well as paying attention to the practice of countries that have already legalized euthanasia at the state level, we concluded that assisted suicide today is a powerful mechanism that can guarantee the human right to a dignified existence at the end of her life. A number of foreign countries have shown by their example that the legalization of euthanasia is an important step towards building a more humane and humane society, where there is a place of mercy for terminally ill people who want to end their lives painlessly.

The current position of the Constitutional Court of Ukraine on the interpretation of the right to life does not allow for its expanded understanding, and therefore there is a need to amend the Constitution (for example recognition of the right to die) or change the position of the Court. In order for the right to dispose of one's own life to be properly guaranteed in Ukraine as well, we have developed on the basis of our research and proposed an algorithm of actions that can be used in the implementation of the institute of assisted suicide in Ukraine. We emphasize the need to amend the Constitution of Ukraine or change the position of the Constitutional Court on the interpretation of the right to life and the development of an appropriate legal framework that should take into account the medical side of this issue.

Key words: euthanasia, assisted suicide, right to life, decriminalization, legalization.

Постановка проблеми. Життя людини є пріоритетним в системі особистих прав людини. Однак становлення четвертого покоління прав людини, зокрема соматичних (тілесних) а також розвиток медицини актуалізували обговорення стосовно евтаназії, як акту позбавлення людини життя, шляхом медичного втручання на її прохання. Дискусійний характер цієї теми обумовлений тим, що евтаназія посягає на найвищу соціальну цінність — життя індивіда, а тому як на міжнародному рівні, так і в національному законодавстві багатьох країн не сформовано одностайного погляду на доцільність та необхідність існування інституту асистивного суїциду в сучасному суспільстві. Дослідження евтаназії несуть міждисциплінарний характер і для кримінального права питання її легалізації ставлять низку важливих завдань, зокрема таких як відмежування від умисного вбивства чи схиляння до самогубства, оскільки сьогодні активна або пасивна допомога людині під час її відходу з життя в Україні криміналізована.

Метою статті є аналіз стану наукових досліджень стосовно евтаназії, вивчення практики зарубіжних країн у сфері легалізації евтаназії задля напрацювання алгоритму дій щодо декриміналізації такої поведінки та впровадження інституту асистивного суїциду в українське законодавство.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток медицини та становлення четвертого покоління прав людини, зокрема соматичних прав, обумовлює переосмислення фундаментальних, до цього непорушних конституційних цінностей. Соматичні права охоплюють об'ємну групу цінностей, які об'єднані лейтмотивом визначення меж втручання науки та медицини у фізіологічні процеси людського організму. До цих питань дотичні заборона клонування людини, норми, що стосуються трансплантації органів, зміни статі тощо [1, с. 26].

Таким, що належить до прав четвертого покоління, є право на евтаназію. Право людини на життя вже довгий час сприймається міжнародною правовою спільнотою як таке, що є природним становить найвищу цінність. Цей принцип знаходить своє відображення в обов'язку кожного не порушувати це право, тобто в забороні позбавляти життя інших людей. Саме тому за вбивство кримінальними законами різних країн передбачаються найбільш суворі покарання.

Незважаючи на те, що право на життя не є абсолютним і може бути порушеним за певних обставин, передбачених законом (наприклад, під час придушення повстань або в разі застосування смертної кари в окремих країнах) [2], усе ж до цього права прийнято ставитися з особливою повагою, як до чогось апріорного, невідчужуваного від людської істоти. Право на життя однобічно сприймається саме як право на безпечне існування, яке підживлюється прагненням знищити всі перешкоди, здатні цьому завадити, ігноруючи при цьому можливість людини, але не будь-якої, а саме психічно здорового, емоційно стабільного та вже сформованого дорослого індивіда, розпоряджатися власним життям.

Вітчизняне кримінальне право дає однозначну відповідь щодо можливості заподіяння людині смерті із співчуття до неї або на її прохання чи за наявності її згоди. Такі дії кваліфікуються зазвичай як «просте» вбивство за ч. 1 ст. 115 КК України [3, с. 22]. У свою чергу схиляння до самогубства або сприяння в ньому кваліфікується як доведення до самогубства – за відповідною частиною ст. 120 КК України. Водночас медичним працівникам забороняється проведення евтаназії — навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань.

Кримінально-правова заборона евтаназії підкріплюється і формалістичним трактуванням ст. 27 Конституції України Конституційним Судом України, який вважає, що з метою забезпечення гарантування невід'ємності права кожної людини на життя та дотримання засад поваги до її гідності, тлумачити конституційне право за ст. 27 Основного Закону можна лише у вузькому розумінні як право на безпечне існування, захищене від посягань ззовні, а його конституційне забезпечення, як і всіх інших прав і свобод людини і громадянина в Україні, базується на такій засаді, що винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами [4]. Тобто розширене тлумачення права на життя як права, що включає можливість людини цим життям розпоряджа-

тися та у виключних випадках мати право вимагати надання допомоги задля реалізації такого прагнення, в Україні не допускається і аби евтаназія могла стати законною процедурою на території України в першу чергу необхідно вирішити це питання на конституційному рівні. Загалом це можливо одним із двох шляхів: а) внести зміни до Основного Закону (доповнити ст. 27 новим абзацом), або б) змінити юридичну позицію Конституційного Суду і застосувати широкий підхід під час нового тлумачення ст. 27 Конституції, що дозволяє зробити ч. 2 ст. 92 чинного Закону України «Про Конституційний Суд України» [5].

Право на евтаназію залишається прямо неврегульованим міжнародними нормативно-правовими актами та договорами, хоча в Декларації про евтаназію, прийнятій у Мадриді в 1987 році, говориться наступне: «Евтаназія, як акт навмисного позбавлення життя пацієнта, навіть на прохання самого пацієнта чи на підставі прохання його близьких, не етична. Не виключає необхідності шанобливого ставлення лікаря до бажання хворого не перешкоджати перебігу природного процесу помирання в термінальній фазі захворювання» [6]. Проте сьогодні евтаназія досить широко застосовується та визнається в багатьох державах. Першопрохідцем у цій сфері можна вважати штат Каліфорнія, де вперше була легалізована евтаназія у 1977 Законом «Про право людини на смерть». Практика каліфорнійських законодавців призвела до прийняття подібних нормативних актів у ряді інших штатів, які, взявши за приклад діяльність своїх колег, узаконили право невиліковно хворих на медичне переривання життя. В Індіані існує така цікава юридична конструкція як прижиттєвий заповіт, що означає документ, у якому пацієнт висловлює своє бажання не продовжувати життя штучним шляхом за певних обставин [7, с. 5].

Першою європейською країною, що легалізувала у 2001 р. як активну, так і пасивну евтаназію, стали Нідерланди. У 2002 році активна евтаназія була легалізована в Бельгії і могла застосовуватись до повнолітніх осіб, які страждають невиліковним захворюванням. Третьою країною Європи, що легалізувала евтаназію, у 2009 році став Люксембург. Формально евтаназія в Швейцарії заборонена, але фактично дозволена, бо згідно із її законодавством надання допомоги в акті самогубства за умов відсутності особистих корисних цілей не забороняється [8, с. 185]. Перелік країн, де простежується рух суспільної думки в сторону прийняття ідеї асистованого суїциду аж до повної легалізації евтаназії в медичних цілях щороку збільшується. Так, 30 жовтня 2020 р. жителі Нової Зеландії підтримали на референдумі ідею надання допомоги важкохворим людям під час відходу з життя [9], а 18 березня 2021 р. нижня палата парламенту в Італії підтримала законопроект про евтаназію [10].

Вважаємо, що евтаназія потребує легалізації, оскільки найгуманнішим, що суспільство може дати невиліковно хворому, який страждає від нестерпної болі й усвідомлює невідворотність власної смерті в короткостроковій перспективі, та у зв'язку з чим не виправдано витрачаються істотні матеріальні ресурси, є можливість обрати швидку і безболісну смерть. Незважаючи на повноту влади, зосереджену в руках держави як суверена, вона ні в якому разі не має права приймати рішення за когось із своїх громадян і розпоряджатися їх життям і смертю. Кожен дорослий індивід неодмінно повинен мати можливість, керуючись своїми почуттями й переконаннями, самостійно дати оцінку ситуації, що склалася в його житті, та на основі зробленого ним особисто умовиводу вирішити – чого він хоче від свого подальшого життя. Навіть якщо це «чого» – його припинення.

Однак легалізація евтаназії здатна вирішити далеко не всі проблеми, що стосуються закріплення права людини на смерть. Зумовлено це чітко визначеним та доволі вузьким колом обставин, які передбачають дозвіл на застосування медичного переривання життя. Водночас, це не означає, що не існує таких ситуацій, в умовах яких людина не могла б забажати смерті.

Яскравою ілюстрацією такої життєвої ситуації є справа Європейського суду з прав людини «Прітті проти Сполученого Королівства». Жінка страждала від невиліковної хвороби, яка паралізувала майже все її тіло і завдавала надзвичайних страждань та приниження, і яка, окрім цього, невпинно прогресувала й могла завдати їй ще більшого болю. Зважаючи на стан, спричинений хворобою, заявниця була не в змозі покінчити з життям самотужки, тому була змушена прохати надати суд імунітет для її чоловіка, який міг допомогти їй вчинити задумане, однак при цьому потрапити до в'язниці за допомогу у вчиненні самогубства іншій особі. Суд вирішив, що межа між тими, хто спроможний вчинити суїцид, та тими, хто не здатен зробити це самостійно, є досить тонкою, а тому привілеї при вчиненні самогубства для другої категорії осіб у вигляді сторонньої допомоги суттєво підірвало б гарантію права на життя, тому заява Прітті не була задоволена [11].

У даному рішенні Європейського суду з прав людини ми вбачаємо недостатньо обґрунтоване слідування букві замість духу закону. Визначити й чітко окреслити категорію осіб, які потребують сторонньої допомоги при вчиненні суїциду, можна спираючись на вищезгаданий характер хвороби та її перебіг в заявниці у справі «Прітті проти Сполученого Королівства». За умови легалізації евтаназії, це питання вирішилось би внесенням доповнень до існуючого переліку хвороб, які роблять можливим застосування медичних засобів припинення життя.

Нам імпонує точка зору Товариства прихильників еутаназії, яке було засноване в 1935 році у Великій Британії та виступало як третя сторона у справі «Прітті проти Великої Британії», згідно якої людині слід надати можливість померти з гідністю. Також його учасники справедливо стверджують, що негнучкість правового режиму, внаслідок якого людина, яка зазнає нестерпних страждань через свою невиліковну хворобу, змушена терпіти приниження упродовж свого болісного і тривалого відходу з життя, всупереч її прямо заявленому бажанню, становить порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у якій йдеться про заборону нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження [11].

Разом з тим, справедливо було б і згадати про ряд чинників, з якими пов'язане занепокоєння з боку держави та міжнародної спільноти з приводу легалізації еутаназії. Юридичне визнання можливості вбивства людини на її прохання здатне спричинити проблеми та складнощі пов'язані з її правовим закріпленням. Недостатньо чітке врегулювання даної сфери може призвести до виникнення спорів, у яких досить складно буде відмежувати волю померлого від злого умислу виконавця цієї самої волі чи навпаки – невинних зможуть несправедливо притягнути до відповідальності в суді за вбивство. У цьому зв'язку можна зазначити, що 29 січня 2021 р. парламент Португалії легалізував еутаназію, однак пізніше Конституційний Суд цієї країни, не виступаючи проти еутаназії як такої, визнав її легалізацію неконституційною, оскільки на думку більшості суддів, законодавці не достатньо чітко визначили обставини, за яких стає можливою еутаназія, і це підриває смисл і призначення цього права людини [12].

З іншого боку, надмірне ж правове регулювання цього питання призведе до абсолютної негнучкості системи, яку нам демонструє справа «Прітті проти Сполученого Королівства», і просто не дозволить їй належно виконувати своє призначення. У такому разі норми права будуть застосовуватися лише за наявності чітко визначених обставин і в цей же час виявляться абсолютно неефективними в інших випадках, оскільки цілком очевидно, що законодавцю не під силу передбачити та вичерпно перерахувати всі життєві ситуації, коли для захисту прав людини необхідно позбавити її життя.

Дослідники цього питання роблять акцент на тому, що дотримання лікарем, який виконує еутаназію чіткої процедури є гарантією його захисту в подальшому від судового переслідування. Прихильники цієї форми позбавлення життя вважають, що ключовим чинником у цьому процесі має бути самовизначення, оскільки повага до життя включає уникнення недостойної смерті [13, с. 79].

Легалізація еутаназії – питання досить неоднозначне та дискусійне, а тому не дивно, що досить важко дійти консенсусу з цього приводу. Потреба його урегулювання обумовлює необхідність чіткого визначення умов доступу до даної процедури та порядку її надання, що покладає на законодавців відповідальність, щодо легального закріплення всіх необхідних умов законного функціонування інституту асистованого суїциду. Наприклад, при створенні вичерпного переліку підстав для застосування еутаназії, можна зазначити не перелік життєвих ситуацій, а їх обставини виникнення та наслідки для особи — складові умови, наявність яких принижує людську гідність, робить існування нестерпним, не дозволяє людині самостійно припинити власне життя шляхом самогубства, однак не заперечує можливість особистості мислити ясно та робити свідомий вибір, отже, дозволяє застосувати медичне переривання життя за її ініціативою. Також дуже важливо аби існувала така процедура закріплення волевиявлення особи, яка б унеможливила або хоча б мінімізувала сумніви щодо його добровільності та осмисленості.

У рамках української правової реальності важливо передбачити чіткий алгоритм, з дотриманням якого стане можливою легалізація еутаназії. У першу чергу, слід розпочати з внесення змін до другого розділу Конституції України. Відповідно до статті 154 Основного Закону законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України [14]. Для другого розділу передбачений загальний порядок внесення змін, однак важливо акцентувати увагу на необхідності такого формулювання права на смерть, яке б неможливо було розтлумачити як звуження змісту наявних прав і свобод. Це означає, що право на смерть має враховувати вимогу поваги до людської гідності та її права на життя, не допускати можливості його двоякої інтерпретації у злочинних цілях. Суб'єктом права на смерть має виступати не будь-яка людина, а фізично та психо-емоційно зріла. Право на смерть повинно допускати можливість у виняткових випадках втручання спеціальних осіб – медичних працівників належного профілю та кваліфікації, які могли б за допомогою медичних препаратів допомогти людині, яка бажає прискорити свою біологічну смерть, найбільш безболісним та гуманним шляхом.

Питання процедури визначення психічного стану особи, яка виявила бажання прискорити смерть медичним шляхом, також потребує правового регулювання – це поняття не варто залишати в категорії оціночних, оскільки це може порушити принцип правової визначеності для лікарів, які будуть надавати пацієнту відповідні процедури. Прийняття закону парламентом може визначити основні засади та принципи здійснення

процедури евтаназії на території країни, окреслити коло суб'єктів права на евтаназію та на надання даної послуги, визначити їх права та обов'язки з метою ефективного впровадження та подальшого гармонійного функціонування інституту гідної смерті. Міністерство охорони здоров'я України за допомогою затвердження інструкції сприятиме деталізації питання медичного характеру: щодо стану особи, який може констатувати про необхідність проведення евтаназії, визначення її рівня усвідомленості щодо прийняття рішення та інших питань на перетині права та медицини. З огляду на те, що далеко не всі права можливо реалізувати безпосередньо їх носієм, визнаючи за людиною право розпоряджатися своїм життям на власний розсуд у розумних межах (тобто не зачіпаючи при цьому інших суб'єктів права), важливою умовою ефективного функціонування інституту евтаназії є існування нормативної бази для реалізації діяльності медичних працівників з надання допомоги в проведенні асистованого суїциду та гарантування їм захисту від судового переслідування.

Насамкінець важливо відділити процедуру евтаназії від умисного вбивства – для цього необхідно прийняти зміни до КК України. Доповнення у вигляді примітки чи нової частини до статті 115 чітко розмежує ці два поняття, декриміналізувавши поведінку, за ознаками об'єктивної сторони схожу на умисне позбавлення життя, але не тотожну даному злочину. Окрім цього, існує необхідність визначення різниці між схиланням до самогубства за статтею 120 КК України та проведення асистованого суїциду. Легалізація евтаназії також обумовлює необхідність встановлення юридичної відповідальності за порушення порядку її проведення.

Висновки. Ставлення до евтаназії сьогодні поступово змінюється. Науковці й законотворці різних країн звертають увагу на перспективи її легалізації як можливості створення більш гуманного та справедливого суспільства. Іноді асистований суїцид – це єдиний шлях забезпечити невиліковно хворій людині, яка страждає, повагу до її гідності. І саме в аспекті питання про верховенство гідності особистості ми повинні поважати бажання таких людей гідно та безболісно прискорити свій логічний біологічний кінець. Допомога людині гідно закінчити життя, яке завдає їй нестерпних страждань – не злочин, а прояв гуманності й милосердя. Ми вважаємо, що легалізація в Україні можлива, а тому в ході дослідження запропонували загальний алгоритм, який може бути використаний як основа для процедури її впровадження на території України. Аби декриміналізувати евтаназію та відмежувати її від такого кримінального правопорушення, як умисне вбивство, необхідно: 1) прийняти зміни до Основного Закону, закріпивши право на гідну смерть як спосіб прискорити відхід із життя людини, яка через невиліковну хворобу зазнає нестерпних страждань; як варіант – Конституційний Суд може змінити власну правову позицію; 2) встановити законодавчу деталізовану процедуру проведення евтаназії, коло суб'єктів, підстави, які надають особі право доступу до такої процедури; 3) внести зміни до КК України, які б відмежували евтаназію від умисного вбивства та доведення до самогубства.

Список використаних джерел:

1. Хажинський Р. М. Соматичні права людини: зарубіжний та вітчизняний досвід правової регламентації. Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Вип. 4. С. 23-32.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.04.2021)
3. Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. Кримінальне право України. Особлива частина: посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2017. 160 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбач від 29.12.1999 № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 20.04.2021)
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 20.04.2021)
6. Конвенция о защите прав и достоинствах человека в связи с применением достижений биологии и медицины : Конвенция о правах человека и биомедицине. Совет Европы, Овьедо, 4 апр. 1997 г. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rz37.html> (дата звернення: 20.04.2021)
7. Эвтаназия: за и против. Здоровье Украины: Мед. газ. 2001. № 1.
8. Рапаева М. В. Евтаназия у современном суспільстві та перспективи її доцільності в Україні. Юридична наука. 2014. № 12. С. 183-190.
9. Легалізація евтаназії. Де її підтримують і за яких умов URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54749984> (дата звернення: 20.04.2021)
10. Іспанія стала шостою країною в світі, яка легалізувала евтаназію URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-evtanaziya-ispaniya-zakon/31158124.html> (дата звернення: 20.04.2021)

11. Справа «Прітті проти Сполученого Королівства» . Європейський суд з прав людини. 2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text
12. Конституційний суд Португалії відхилив закон про еутаназію URL: <https://www.dw.com/uk/konstytutsiinyi-sud-portuhalii-vidkhylyv-zakon-pro-evtanaziiu/a-56881440> (дата звернення: 20.04.2021)
13. Швая С. В., Рудик А. Р., Шварцева М. І. Еутаназія: міжнародний досвід легалізації вбивства милосердя. Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки». №7. 2019. С.77-81.
14. Конституція України. Верховна Рада України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.04.2021)